ROZHRADY

PERSPEKTIVY JAZYKOVÉ POLITIKY EU

ALENA LEJSKOVÁ

Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, Česko

LEJSKOVÁ, Alena: Perspectives of the Language Policy of the EU. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 2, 145 – 161.

Abstract: In the territory of Europe, a unique political, economic and linguistic formation that does not have any analogy in the world has come into being. The principal problem which the member states of European Union will face in future is the problem of communication, i.e. the language policy of EU. Its basic principle is the multilingualism embedded in the initial documents of the EU. The practical implementation of multilingualism within the EU institutions and its bodies is a real problem that must be resolved with each subsequent expansion of the EU, though this actually depends on the position of languages within the EU itself. The opinions of the EU citizens show their approving the standpoint of European language policy focused on multilingualism. The possible differences of opinions concern with the financial flows in the language market, as well as the dynamics of the position of individual languages within the Union. Foreign language teaching as a part of EU language policy is by its citizens considered crucial for two aspects – the mutual understanding between the citizens and states of the Union and the better assertion in the labour market.

Key words: European Union, language policy, multilingualism, language teaching, euro-linguistics

ÚVOD

Cílem článku je poukázat jednak na nesoulad mezi proklamovanými cíli politiky mnohojazyčnosti v EU a jejich realizací jak navenek, tak uvnitř Unie, ale současně také sumarizovat existující možnosti, jak by se dalo toto napětí zmírnit. Vycházíme ze stručného přehledu o vzniku a vývoji Evropské unie a dále se podrobněji zabýváme současným stavem a perspektivami politiky mnohojazyčnosti Evropské unie. Základní cíle jazykové politiky mnohojazyčnosti představují ideál, jehož realizace v reálném životě Unie a jejích členů s sebou nese řadu problémů souvisejících s neustálým rozšiřováním Unie o další členy a tím komplikace vyplývající z nutnosti efektivní jazykové komunikace jak uvnitř samotných orgánů Unie, tak i mezi orgány Unie a členskými státy, či dokonce mezi členskými státy samotnými i uvnitř nich. Faktická hegemonie angličtiny je chápána jako nutná, ale nespravedlivá a dokonce

i nebezpečná. Pro fungující komunikaci potřebujeme něco jako lingua franca, která bude praktická, ekonomicky spravedlivá, pro většinu členů přijatelná a nebude pocíťována jako prvek ohrožující některé funkce domácího jazyka či dokonce jeho existenci. O tom, že je tak angličtina chápána, svědčí nejen názory nespokojených občanů a jazykové boje v Unii, ale i ochránářské tendence či přímo zákony v některých členských zemích. S ekonomickým pohledem na jazyk a jeho tržní hodnotou je úzce spjata i výše finančních prostředků vynakládaných na jeho výuku a užívání v dané členské zemi. Občané EU se ztotožňují s principem nutnosti studia cizích jazyků především z důvodů ekonomických, ale praktické naplnění cílů politiky mnohojazyčnosti EU v oblasti znalosti cizích jazyků poněkud pokulhává, jak ukazují závěry výzkumných zpráv. Významným příspěvkem pro urychlení a zefektivnění výuky cizích jazyků v EU mohou být výsledky bádání nově vzniklé disciplíny eurolingvistiky, jako např. projekty skupiny EuroCom pro receptivní zvládnutí cizího jazyka.

VZNIK EVROPSKÉ UNIE

Devastace Evropy po druhé světové válce byla enormní. Průmysl i zemědělství byly v troskách, chyběly pracovní síly. Situace donutila evropské státy změnit vzájemné předválečné postoje a začít hledat řešení pro mírové spolužití a spolupráci. Počátky vzájemné spolupráce se týkají zabezpečení energetických potřeb pro vybudování nové průmyslové základny. Z těchto ekonomických potřeb v několika krocích vzniklo EHS v roce 1958. Prioritami EHS byly v příštích několika desetiletích budování společného trhu a nastavení parametrů společných politik. Zásadní změnou v novější historii byl pád berlínské zdi (1989), který byl předzvěstí konce Evropy rozdělené železnou oponou na Západ a Východ. To ale znamenalo obrovské výzvy pro evropskou politiku – především bylo třeba dobudovat jednotný trh, založený na čtyřech svobodách (volný pohyb zboží, služeb, osob a peněz). Transformace EHS z hospodářské unie na unii politickou – dnešní EU – byla dovršena změnou názvu z EHS na EU v roce 1993. Byly uzavřeny Maastrichtská a Amsterodamská smlouva a Schengenská dohoda. Unie navázala kontakty s postkomunistickými zeměmi. Rozšíření o další členské státy a změněná situace v Evropě přinesly potřebu řešit nově např. otázky bezpečnosti a obrany a boje proti terorismu, zvláště po 11. září 2001. Mezníkem v dějinách EU se stal rok 2004, neboť znamenal definitivní konec rozdělení Evropy na Východ a Západ. Členy EU se stalo celkem 10 zemí, z toho 8 z bývalého sovětského bloku a v roce 2007 další dvě postkomunistické země. Tento velký třesk nastolil náhle problém, který EU dosud nemusela řešit – a to prudký nárůst finanční náročnosti na zabezpečení překladatelských a tlumočnických služeb, bez nichž nelze zajistit fungování Unie dovnitř ani navenek. Jazyková politika EU je totiž založena na mnohojazyčnosti a vstup 12 zemí do Unie v krátkém časovém období znamenal navýšení počtu úředních a pracovních jazyků Unie a enormně narostl i počet vzájemných kombinací jazyků. Desetiletí od roku 2000 do roku 2009 přines-

lo EU dosud největší změny. Bylo zavedeno euro. Byla podepsána (ale dosud neratifikována) Smlouva o Ústavě pro Evropu (2004). V roce 2009 byla ratifikována Lisabonská smlouva obsahující Listinu základních práv a svobod.

Evropská unie má propracovaný systém orgánů a institucí se stanovenými okruhy kompetencí. Celounijní priority stanovuje Evropská rada, jejímiž členy jsou hlavy států EU a čelní představitelé Unie. ER tedy určuje směr politik EU a tím i směřování jazykové politiky Unie, ale sama o sobě nemá legislativní pravomoci. Rada EU se skládá ze zástupců jednotlivých států a jejím úkolem je chránit jejich zájmy. Nové zákony navrhuje Evropská komise, jejíž komisaře jmenují jednotlivé členské státy. Na počátku legislativního procesu stojí tedy ER, která stanovuje priority politiky, Komise navrhuje zákony a společně s Radou EU a Evropským parlamentem je schvalují. Za jejich realizaci spoluodpovídají členské státy a Evropská komise, jež má současně kontrolní funkci. Komise je rozdělena dále do jednotlivých útvarů, z nichž nejvýznamnější jsou Generální ředitelství, do jejichž kompetencí spadají různé politiky. Politikou mnohojazyčnosti se zabývá Generální ředitelství pro vzdělávání, kulturu, mnohojazyčnost a mládež.

TYPY JAZYKOVÉ POLITIKY

Jazykovou politiku můžeme chápat jako soubor oficiálních a veřejných aktivit reprezentovaných konkrétními legislativními akty regulujícími užívání jazyka v rámci veřejného života daného státu. Jazyková politika je jednou ze součástí jazykového plánování.

K nejvýznamnějším teoriím jazykové politiky patří práce Klossovy a Schiffmanovy, týkající se vlastností jazykové politiky, typů multilingvních společností a vztahů mezi jazykovou politikou a sociolingvistickou realitou. Heinz Kloss navrhl síť dichotomických vztahů obecných vlastností jazykové politiky, které Harold F. Schiffman rozšířil o nadřazené kategorie.

Typy jazykové politiky dle Klosse (1977):

podporující	x	tolerující
rovnostářská	x	omezující
právně limitující	x	bez právní regulace.

Schiffmanova doplňující kritéria (1996) vyplývají z Klossových: navíc rozlišuje jazykovou politiku

de jure	x	de facto
zjevnou	x	skrytou.

Pokud se jedná o multilingvní společnost, dá se předpokládat, že bude zapotřebí větší míra regulace oficiálního užívání jazyků. Podle vztahu mezi jazykovou politikou a sociolingvistickou realitou existují dle H. Schiffmana následující typy jazykové politiky:

1. jazyková politika ve shodě se sociolingvistickou realitou
2. politika ignorující diglossii
3. politika proaktivní
4. politika rozdělující H-registru
5. politika ignorující L-registru
6. politika osobních vs. teritoriálních práv
7. monopolizující politika

Praktický výkon jazykové politiky vychází ze souhrnu představ a přesvědčení, tj. ideologie, které jej ovlivňují a řídí. Aby politika mohla být realizována, je zapotřebí určitých mechanismů – pravidel, zákonů, ale i mimolegislativních cest, jako třeba propaganda aj.

Na základě tří výše uvedených typologií lze vysledovat existenci dvou základních dichotomií – jazyková politika podle typu regulace: autoritativní x liberální a jazyková politika podle existence či rozsahu regulace: regulující x pasivní (srov. Velčovský, 2011). Pro analýzu jazykové politiky určitého státu v daném časovém období lze využít analýzu míry regulace, restrikce, tolerance či rovnosti jazyků, což však již přesahuje cíle této studie.

ZÁKLADNÍ CÍLE JAZYKOVÉ POLITIKY EU

Úhelným kamenem jazykové politiky EU je mnohojazyčnost. Jedním z cílů jazykové politiky EU je, aby každý evropský občan kromě svého mateřského jazyka ovládal dva další jazyky. Mnohojazyčnost je důležitým prvkem evropské konkurenceschopnosti. Je to jedna z klíčových kompetencí pro zlepšení kvality a efektivitu vzdělávání. Pozitivním přínosem mnohojazyčnosti je kromě zvýšení ekonomické konkurence také mezikulturní porozumění a budování společné evropské identity. Z ekonomického hlediska bývá vícejazyčnost považována za další výrobní faktor, který výrazně přispívá k tvorbě HDP. Kromě podpory studia jazyků a jazykové rozmanitosti ve společnosti patří tedy k cílům EU i zasazovat se o fungující mnohojazyčné hospodářství. Třetí cíl směřuje do vnitřních struktur EU: jde o to, zajistit občanům přístup k informacím a legislativě EU v jejich vlastních jazycích.

Mnohojazyčnost je základním principem jazykové politiky již od jejího vzniku v roce 1958. Smlouva Evropského hospodářského společenství (EHS) položila v Článku 248 základy jazykové rovnosti jednotlivých verzí Smlouvy sepsané v jazycích zakládajících členů – tedy ve francouzštině, italštině, němčině a nizozemštině. Ustanovení tohoto článku byla pak aplikována na jazyky nových členských zemí. Pravidla pro užívání úředních jazyků v rámci Společenství byla stanovena Radou (Nařízení Rady EHS č. 1/1958), jímž jsou jako úřední a pracovní jazyky v rámci orgánů EHS stanoveny jazyky Smlouvy. O volbě jazyka vzájemné korespondence (jednoho ze čtyř úředních) rozhoduje odesílající stát. V individuální korespondenci

stanovuje Společenství pro své instituce jako komunikační prostředek jazyk členského státu žadatele. Obecné texty úředního charakteru se sepisují v úředních jazycích stanovených v Úředním věstníku Společenství, přičemž jednotlivé orgány si mohou stanovit svůj vlastní jazykový režim. Členské státy s více úředními jazyky si v přístupovém procesu zvolí svůj úřední jazyk. Vedle termínu úřední jazyk se používá také termín pracovní jazyk. Pracovním jazykem se podle Článku 6 Nařízení Rady EHS č. 1/1958 rozumí úřední jazyk, zvolený pro komunikaci v rámci jednání institucí EHS/EU.

Jazyková práva členských zemí rozšiřuje Maastrichtská smlouva. Podle této smlouvy musí být všechny texty z oblasti společné bezpečnostní a zahraniční politiky projednávány na zasedáních Rady a ER a texty určené ke zveřejnění okamžitě a simultánně překládány do všech úředních jazyků Společenství. Výjimkou je Evropský soudní dvůr, který má zvláštní jazykový režim, stanovený jeho Jednacím řádem. Další jazykové právo zavádí Amsterodamská smlouva. Umožňuje občanům obracet se na orgány a instituce Unie v jejich jazyce a mít právo na odpověď v tomto jazyce. Listina základních práv EU, přijatá v roce 2000, ukládá Unii respektovat jazykovou rozmanitost a zakazuje diskriminaci na základě jazyka.

V historii EHS/EU proběhlo několik novelizací v souvislosti s rozšířením Společenství o další členské státy, které se týkalo rozšíření okruhu úředních jazyků o jazyky nových členských států. Již po prvním rozšíření EHS v roce 1973 se členské státy vyslovily pro zachování všeobecné mnohojazyčnosti. Další rozšiřování znamenala nutnost navýšení a reorganizace překladatelských služeb. Masivní rozšíření počtu členských států v roce 2004 znamenalo nutnost výrazně navýšit rozpočet. Do roku 2004 platila ve všech institucích EU plná mnohojazyčnost, jejíž finanční náročnost se po rozšíření stala neúnosnou, protože počet oficiálních jazyků se více než zdvojnásobil. Byl tedy stanoven seznam oficiálních dokumentů, především legislativních textů (tzv. core documents), které se musí přeložit do všech jazyků. Dalším opatřením byla změna režimu používaných jazyků – dnes je počet pracovních jazyků obvykle omezen na dva, zřídka tři: angličtina, francouzština, němčina.

V současné době je v EU 28 členských států s 24 oficiálními jazyky. Pět dalších kandidátských zemí stojí na prahu EU (Island, Makedonie, Černá Hora, Srbsko, Turecko) a do budoucna je pravděpodobné rozšíření o další tři balkánské země (Albánie, Bosna a Hercegovina, Kosovo). V případě přijetí všech těchto zemí do Unie by celkový počet členských zemí stoupl na 36, počet jazyků by zřejmě přesáhl 30. Jazyková politika Unie tedy nutně musí být založena na principu mnohojazyčnosti. Hlavní směry vývoje politiky včetně jazykové politiky určuje Evropská rada v rámci Smlouvy o EU. Změny této Smlouvy jsou možné pouze v součinnosti s Radou EU. V Listině základních práv a svobod EU (Článek 22) je zakotvena povinnost EU zachovávat jazykovou rozmanitost. Kromě stanovení pravidel pro vnitřní užívání jazyka v organizačních strukturách EU je vzhledem k masivnímu rozšíření Unie v její historii i v budoucnosti nutno zabývat se organizací překladatelských služeb a reži-

mem komunikace s občany. Již nyní dosahují počty interních tlumočnicků a překladatelů včetně asistentů cca 2800 osob, externích je cca 3000. Jazyková rozmanitost členských zemí EU a případných dalších nových zemí s sebou nese proto naléhavé úkoly, a to na jedné straně zefektivnění organizace překladatelských a tlumočnických služeb a jejich technického zabezpečení a vybavení a na straně druhé stanovení rozumného kompromisu mezi finanční náročností překladatelských služeb a právem všech na plnou mnohojazyčnost. Tendence k omezování plné mnohojazyčnosti, např. používání dvou pracovních jazyků v rámci institucionálních jednání EU (i když je to v souladu s pravidly EU), vede již nyní k řadě jazykových konfliktů v EU.

JAZYKOVÁ HODNOTA A JAZYKOVÉ KONFLIKTY V EU

Čím větší hodnotu jazyk má, tím spíše je vyžadováno jeho užívání a výuka. Co má vliv na stanovení hodnoty jazyka a podle jakých principů k němu dochází? Odpověď není jednoduchá. Jazyk může mít jinou hodnotu pro stát než pro své občany. Z hlediska jednotlivce hraje zásadní roli to, zda se jedná o jazyk mateřský či cizí. Jazyk mateřský má obvykle vyšší status než jakýkoliv jazyk cizí – jsou jím zprostředkovány tradice národa, jeho historie a kultura, je to naše emocionální kotva ve světě, součást naší identity. Cizí jazyk mívá podstatně nižší hodnotu především emocionální, zato jeho tržní hodnota hraje často rozhodující roli v motivaci učení se cizímu jazyku. Pod pojmem tržní hodnota rozumíme ekonomický a sociální přínos znalosti daného jazyka pro jedince, kteří jím mluví. Tržní hodnota jazyka se mění v závislosti na jazykové a vzdělávací politice dané země, je proměnná také v čase a mohou ji ovlivňovat i netržní prvky, jako symbolická hodnota jazyka, kontakt s novou kulturou či komunikace se členy jiného jazykového společenství. Tyto netržní charakteristiky jazyka jsou jen těžko měřitelné. Tržní hodnotu jazyka ovlivňuje i distribuce finančních prostředků určených na výuku cizích jazyků. Pokud je v rámci mnohojazyčného státu odsouhlasen status hegemonie nějakému jazyku třeba z ekonomických či praktických organizačních důvodů, šetří to sice náklady na fungování takového státu, ale současně to znamená nutnost kompenzace ztrát ostatním účastníkům pro zachování jazykové spravedlnosti. Výpočet individuálního prospěchu z cizojazyčných schopností je možný za pomoci ekonometrických metod, např. dle Jacoba Mincera (1974), ale vyžaduje data o pracovních příjmech osob, úrovni kompetence, určující kritéria příjmu a další charakteristiky. Výzkumy zaměřené tímto směrem dosud v EU neexistují.

JAZYKOVÁ DYNAMIKA A PLÁNOVÁNÍ

Jazykové plánování a jazyková dynamika spolu úzce souvisí. Jazykové plánování můžeme chápat jako veškeré aktivity regulující jazykové chování dané jazykové komunity. Tato modifikace či stabilizace chování komunity se týká jak společnos-

ti jako celku, tak i jednotlivce, může být záměrná a oficiální. Jazykové plánování zajisté ovlivňuje i ekonomické důvody. Je-li jedním z hledisek pro hodnocení vlivu cizího jazyka jeho ekonomická hodnota, musíme se ptát, jaké faktory vedou k nárůstu či poklesu jeho vlivu, jak rozšíření jeho vlivového spektra ovlivňuje spektrum funkcí jiného jazyka, jeho vývoj v čase či dokonce jeho existenci. Dynamika jazykového vývoje je samozřejmě komplexnější záležitostí, proto se zde omezíme jen na stručný pohled na vliv globálního rozšíření angličtiny v současné EU. Jazykové plánování pak může pomoci usměrnit popř. změnit některé negativní aspekty jazykového vývoje, jak navrhuji následující studie, a zefektivnit výuku cizích jazyků dle aktuálních potřeb společnosti.

Termínem jazyková dynamika je zde míněn vývoj postavení popř. vlivu jednoho jazyka vůči jiným. Odborná literatura disponuje studiemi týkajícími se především procesů vzniku a zániku, nárůstu a poklesu minoritních a regionálních jazyků (Fishman, 2001). Hlavní otázkou je v současnosti globální rozšíření angličtiny (Graddol, 2000; Crystal, 2003). Přes tyto a další dílčí studie však dosud neexistuje obecná teorie jazykové dynamiky. Článek Daniela M. Abramse a Stephena H. Strogatze v časopise *Nature Journal* (2003) předvídá nestabilitu dvojjazyčnosti. Ukazuje se ale, že tento scénář nemusí nastat, jsou-li oba jazyky navzájem značně podobné. Jazykový model dle Abrama de Swaana (2000) uvažuje dynamiku studia jazyků aplikovatelnou v Evropě. Podle de Swaana se jazykový systém skládá ze souhvězdí, která tvoří galaxii. Komunikace mezi různými skupinami jazyků je hierarchicky organizována. Malé jazyky se organizují kolem centrálního jazyka plnícího funkci interkomunikace. Mluvčí centrálních jazyků používají ke vzájemné komunikaci supercentrální jazyk a na špici systému stojí hypercentrální jazyk – angličtina. Model Philippa van Parijse (2011) vychází z předpokladu, že společenští činitelé usilují o dosažení užitečných jazyků. Čím větší je počet mluvčích pro komunikaci v daném jazyce, tím je onen jazyk užitečnější. Tento princip nazývá van Parijs *probability-sensitive learning*. Další Parijsův princip se nazývá minimum-maximalizace. To znamená, že ve skupině osob, mluvčích více jazyky, bude pro komunikaci použit ten jazyk, jehož znalosti jsou u některého z účastníků nejnižší – tedy s minimem znalostí bude dosaženo maximálního účinku. Pokud nějaký jazyk zaručuje minimum-maximalizaci, zvyšuje se tak počet mluvčích, kteří jej mohou využít. To současně zvyšuje pravděpodobnost jeho studia. Tím také roste pravděpodobnost, že bude fungovat jako komunikační jazyk ve vícejazyčné skupině a vede tedy další osoby k tomu, aby se jej učily. Interakce mezi dvěma uvedenými principy vytváří silnou dynamiku šíření daného jazyka. Jazyková dynamika podle modelů van Parijse má jen jedno řešení – vede k hegemonii jediného jazyka. Tímto jazykem je v současné době angličtina. Zdá se, že efekty nespravedlivé redistribuce ekonomického charakteru dosahující miliard euro ročně jsou paradoxně všeobecně akceptovány. François Grin vidí cestu, jak se vyhnout tomuto scénáři za podmínky koordinace jednání jednotlivých států. První možnost je podle něho úprava pracovních jazyků Unie, kdy

by měla být zavedena plná mnohojazyčnost (jako to již funguje v Evropském parlamentu) i za cenu zvýšení nákladů, což považuje za přijatelné. Státy nyní totiž nezavazuje nic podrobit se nařízení odporujícímu jejich zájmům, tedy aby zavedly angličtinu jako jediný pracovní jazyk. Za podmínky vzájemné spolupráce lze podle něho upřednostnit mnohojazyčné kontexty, které díky procesu minimum-maximalizace vyloučí angličtinu. Je třeba brát v úvahu, že náklady na komunikaci vznikají již při získávání jazykových znalostí v procesu učení a ne až v momentu komunikace. Také výuka cizích jazyků může být překážkou jazykové hegemonii. Komunikace se může soustředit na jazyky důležitých ekonomických a kulturních partnerů, popř. podpořit vícejazyčnou formu, strukturovanou podle jazykových rodin Evropy. Pasivní znalosti by měly být rozvíjeny přednostně u jazyků patřících do stejné jazykové rodiny, z níž pocházejí studující. To by umožnilo snazší komunikaci jejich příslušníků (Ploquin, 2005). V takovém případě ale není jasný status regionálních a minoritních jazyků včetně jazyků nepřibuzných. Kromě výše vyjmenovaných strategií se objevuje v návrzích ještě třetí možnost – použití esperanta. Pro tento scénář hovoří několik výhod – odstraňuje problémy nerovnoprávnosti, studium esperanta je levnější než studium angličtiny, jeho základy vycházejí ze slovní zásoby a gramatických struktur jazyků jazykových rodin nejvíce zastoupených v Evropě. Je to jazyk nikoho a všech, není spojen s animozitami plynoucími z historie, je stejně dostupný pro všechny a snadno naučitelný díky pravidelné struktuře na rozdíl od jazyků přirozených. Proto je možno rychleji dosáhnout potřebné úrovně kompetence, což samozřejmě šetří náklady na výuku. Podle Bruna Flochona (2000) pro dosažení tzv. standardu stačí 2000 výukových hodin němčiny, 1500 hodin angličtiny, 1000 hodin italštiny, ale pouze 150 hodin esperanta. Pokud platí, že na výuku prvního cizího jazyka se vynakládají tři čtvrtiny celkových nákladů na výuku cizích jazyků, a esperanto by bylo prvním cizím jazykem, znamenalo by to enormní úspory jen za výuku, které by mohly být realizovány jinde. Nutno však podotknout, že přípravná fáze na přechod k esperantu by si vyžádala náklady na jazykovou přípravu potřebného personálu, především vyučujících. Obdobně by bylo třeba vyškolit i tlumočníky a překladatele. Současné privilegované trhy (hlavně pro angličtinu – prodej zboží a služeb, méně pro další velké jazyky) znamenají nejen nespravedlivou redistribuci, ale také rozdílné studijní úsilí na zvládnutí jazyka v hegemonistickém postavení. Podle výzkumu (Grin, 2005) přináší současná nadřazenost angličtiny v čistých příjmech Británii více než 10 mld. euro ročně, což činilo v roce 2004 jedno procento britského HDP.

Jiný pohled na politiku mnohojazyčnosti nabízí Sandra Nissl (2011) ve svém návrhu hierarchizace jazyků. Za první a hlavní jazyk považuje angličtinu. Druhou skupinu podle ní tvoří velké jazyky jako jazyky románské, němčina a jazyky slovanské, latina a řečtina, z nichž si zájemci mohou zvolit svůj druhý cizí jazyk. Třetí skupinu jazyků pak tvoří jazyky sousedních zemí. Výběr cizího jazyka by pak spočíval v rozhodnutí, zda vedle angličtiny zvolit další cizí jazyk ze skupiny druhé či

z jazyků sousedících zemí. Tato hierarchizace sice odpovídá politice mnohojazyčnosti EU, ale může znamenat oslabení menších, regionálních a minoritních jazyků. Jako spravedlivější řešení se nabízí zavedení principu rotace jazyků v jednáních unijních struktur a/nebo zavedení esperanta jako komunikačního prostředku uvnitř i navenek Unie, což se jeví jako málo realistické mj. i proto, že na rozdíl od živých jazyků je identifikace mluvčích s esperantem jako jazykem umělým v podstatě nulová. Jako realističtější scénář komunikace v rámci EU se jí tudíž jeví zachování statu quo dosavadních tří pracovních jazyků (angličtina, francouzština, němčina) a posilování dalších jazyků (bez bližší specifikace) v dlouhodobém horizontu.

JAZYKOVÁ VÝUKA – PROGRAMY A INICIATIVY EU

Závažným úkolem, který je v gesci Evropské komise, je především výuka jazyků obyvatel EU a další rozvoj jejich jazykových dovedností pomocí nejrozličnějších projektů a programů financovaných Evropskou komisí, popř. strukturálních fondů. Souvisejícími otázkami se zabývá Generální ředitelství pro vzdělávání, kulturu, mnohojazyčnost a mládež.

V roce 2008 přijala Komise sdělení s názvem *Mnohojazyčnost: přínos pro Evropu i společný závazek*, v němž stanoví nový rámec pro politiku EU v oblasti mnohojazyčnosti. Nově se obrací na dříve opomíjené skupiny obyvatelstva, např. imigranty, studující s nedokončeným středním vzděláním, handicapované a dospělé.

Vzdělávací politiky jednotlivých členských států EU se řídí strategickým rámcem *Vzdělání a odborná příprava 2020*, který chápe výuku jazyků jako prostředek pro zvýšení zaměstnatelnosti, lepšího uplatnění na trhu práce a také jako předpoklad pro mobilitu v rámci EU.

Hlavní finanční podporu poskytuje *Integrovaný akční program celoživotního učení* (2006). Tento program propojuje dosavadní vzdělávací programy EU a zahrnuje podprogramy jako *Comenius*, *Leonardo da Vinci*, *Erasmus* a *Grundtvig*. Kromě toho podporuje také iniciativy přesahující vymezení jednotlivých programů, které se týkají několika cílových skupin současně. Jde např. o mnohostranné projekty na přípravu výukových materiálů pro jazyky, pro přípravu kurzů na vzdělávání učitelů jazyků aj. Další finanční prostředky na jazykové projekty lze získat z programu *Kultura* (překlady) a *Média* (dabing a titulkování filmů a televizní tvorby).

K opatřením na ochranu a podporu regionálních a menšinových jazyků v EU patří poskytnutí finanční podpory Evropské kanceláři pro méně používané jazyky (EBLUL). Tato nezávislá nevládní organizace vzniklá z podnětu Evropského parlamentu propaguje regionální a menšinové jazyky a informuje o nich prostřednictvím své sítě a sítě *Mercator*. Dále EU nabízí financování projektů na ochranu a podporu regionálních a menšinových jazyků. V roce 2003 přijala Evropská komise *Akční plán na podporu studia jazyků a jazykové rozmanitosti* (COM 2003, 449), v němž stanovila tři oblasti, ve kterých bude poskytovat finanční prostředky na krátkodobé

akce. Jedná se o tyto oblasti: celoživotní studium jazyků, zlepšení výuky cizích jazyků a vytváření příznivého jazykového prostředí. Tento akční plán byl v roce 2005 doplněn novou Rámcovou strategií pro mnohojazyčnost (COM 2005, 596). Výsledky tohoto akčního plánu shrnuté do zprávy (COM 2007, 554) slouží jako základ pro přijímání dalších opatření v oblasti politiky mnohojazyčnosti. Ve sdělení *Mnohojazyčnost: přínos pro Evropu i společný závazek* z roku 2008 vyzývá Komise k prosazování mnohojazyčnosti ve všech příslušných oblastech politik. Povědomí o jazycích v Evropě a motivaci k jejich učení má zvýšit Evropský den jazyků konaný každoročně 26. září. EK navrhla v roce 2005 zavedení Evropského ukazatele jazykových znalostí. Na základě stanoveného rámce (sdělení COM 2007, 0184) je možno měřit jazykové dovednosti srovnatelným způsobem ve všech členských zemích Unie. Řadu dat z oblasti jazykové politiky poskytují obsáhlé výzkumy tzv. Eurobarometru. Další projekt zaměřený na podporu mnohojazyčnosti je internetové středisko Poliglotti4.eu sloužící jako komunikační platforma pro výměnu praktických zkušeností v oblasti jazykové politiky a studia jazyků.

Výsledky jazykové politiky

Rámcová strategie Evropské komise z roku 2008 stanovila v oblasti mnohojazyčnosti tři základní cíle:

- klást větší důraz na roli jazyků a mnohojazyčnosti a dále je posilovat
- vést občany k tomu, aby se učili více jazyků a užívali je pro lepší porozumění ve vzájemné komunikaci
- zajistit občanům přístup k právní agendě, jednáním a informacím o EU v jejich vlastním jazyce

Tato strategie navazuje na *Akční plán na podporu studia jazyků a mnohojazyčnosti*, schválený v roce 2003. Akční plán stanovil opatření na podporu iniciativ na úrovni lokální, regionální a národní, která by měla přesvědčit obyvatelstvo o výhodách celoživotního učení jazykům, opatření na zvýšení kvality výuky jazyků na všech úrovních vzdělávacího systému, dále opatření na prostředí přátelské vůči jazykům, které uznává jazykovou rozmanitost a usnadňuje učení se jazykům. Dlouhodobým cílem je podpora individuální mnohojazyčnosti, kdy by jedinec kromě své mateřštiny měl prakticky ovládat ještě minimálně dva další jazyky.

Skutečnou situaci v oblasti jazykové politiky v jednotlivých státech EU sleduje studie EK, jejíž výsledky jsou publikovány v rozsáhlé zprávě nazvané *Special Barometer 386* (2012). Zpráva se zabývá analýzou výsledků dotazníkové akce na témata mnohojazyčnosti, užívání jazyků, postoje občanů k učení se jazykům a postoje občanů k mnohojazyčnosti. Výzkum proběhl v roce 2012 v 27 členských státech EU na vzorku 26 751 respondentů. Pro srovnání byly použity výsledky výzkumu z roku 2005.

Nejužívanějšími mateřskými jazyky jsou 1. němčina (16 procent), 2. italština a angličtina (13), 3. francouzština (12), 4. španělština a polština (8). Mezi pět nejčastěji užívaných cizích jazyků patří angličtina (38 procent), francouzština (12), němči-

na (11), španělština (7) a ruština (5). Angličtina je nejužívanějším cizím jazykem v 19 z 25 členských států.

54 procent občanů je schopno komunikovat minimálně jedním cizím jazykem, 25 procent dvěma a cca 10 procent třemi. Minimálně jedním cizím jazykem mluví víc než 91 procent občanů Švédska, Litvy, Slovinska, Malty, Holandska, Lotyšska a Lucemburska (zde dokonce 98 procent). Nárůst počtu mluvčích aspoň jednoho cizího jazyka oproti poslednímu výzkumu byl dosažen v Rakousku, Finsku a Irsku. Opačnou tendenci, tedy pokles počtu takových mluvčích, zaznamenaly Slovensko, Česká republika, Bulharsko, Polsko a Maďarsko. Bližší pohled ukazuje, že za tímto poklesem je skryt ústup ruštiny, ale i němčiny. Jen ve dvou zemích narostl počet občanů mluvčích minimálně dvěma cizími jazyky – v Itálii a Irsku. Pokles je znatelný v devíti státech: Belgie, Maďarsko, Bulharsko, Polsko, Portugalsko, Malta, Lucembursko, Dánsko, Estonsko. Nejméně mluvčích schopných hovořit alespoň jedním cizím jazykem je v Maďarsku, Itálii, Spojeném království, Portugalsku a Irsku.

Evropané hodnotí cizojazyčné znalosti vysoko z hlediska jejich užitečnosti pro uplatnění na trhu práce. 88 procent si myslí, že je užitečné vedle mateřštiny ovládat ještě jeden cizí jazyk. Pro 67 procent je tím jazykem angličtina, za další užitečné jazyky (se značným odstupem – od 16 procent) jsou považovány němčina, francouzština, španělština a překvapivě čínština (6). Obdobný je žebříček jazyků, které by se podle rodičů měly učit jejich děti. Výrazný pokles přitom zaznamenala francouzština (o 13 procentních bodů) a němčina (o 8 procentních bodů), výrazný nárůst čínština (o 12 bodů). Jakkoliv mají u Evropanů znalosti cizích jazyků vysoký kredit a důležitost i pro pracovní a životní kariéru jejich dětí, většina se nepovažuje za aktivní studující cizího jazyka a dokonce čtvrtina se nikdy žádný cizí jazyk neučila a 44 procent všech respondentů to ani nemá v blízké budoucnosti v úmyslu. Přesto se 84 procent Evropanů domnívá, že každý občan EU by měl být schopen mluvit alespoň jedním cizím jazykem a 72 procent si myslí, že vedle mateřštiny by bylo záhodno ovládat více než jeden cizí jazyk. Jedinou výjimkou je Finsko, kde s tímto názorem souhlasí pouze 37 procent respondentů.

81 procent občanů je toho názoru, že by všechny jazyky v EU měly být rovnocenné a 69 procent si myslí, že by občané měli v rámci EU komunikovat jednou společnou řečí, aniž by tato řeč byla upřednostňována před jinými. 53 procent se vyslovilo pro používání jednoho společného jazyka pro účely komunikace evropských orgánů a institucí s občany, nejzřetelněji Slovensko (77 procent), Kypr a Španělsko (66), na druhé straně názorového spektra stojí Finsko (7), Maďarsko (12) a Estonsko (13). Víc jak 77 procent občanů se domnívá, že zlepšení jazykových znalostí by mělo být přednostně podporováno.

Jaké závěry tedy plynou z provedeného průzkumu?

1. občané EU mají pozitivní postoj k mnohojazyčnosti
2. dvě třetiny občanů považují angličtinu za jeden ze dvou cizích jazyků, které jsou užitečné pro osobní růst (dalšími jsou němčina, francouzština, španělština a čínština)

3. tři čtvrtiny občanů jsou přesvědčeny o nutnosti politických opatření ve prospěch zlepšování znalostí cizích jazyků
4. 84 procent je toho názoru, že vedle mateřštiny by měli občané EU mluvit jedním cizím jazykem, 72 procent je pro dva další jazyky
5. 69 procent je přesvědčeno, že by se občané EU měli být schopni domluvit jednou společnou řečí. Jedna společná řeč by měla podle 53 procent respondentů být komunikačním prostředkem ve styku EU a jejích občanů, přičemž se 81 procent vyslovilo pro rovnoprávnost všech jazyků Unie
6. z průzkumu nevyplyvá, že by počet mnohojazyčných mluvčích rostl
7. angličtina je dominantním jazykem
8. pasívní jazykové kompetence rostou díky internetu a médiím
9. klesá počet mluvčích, kteří nepoužívají cizí jazyk (ze 13 procent v roce 2005 na 9 procent v roce 2012)
10. za největší výhodu studia cizího jazyka považují respondenti zvýšení možnosti uplatnit se na trhu práce jak doma, tak v rámci Unie, dále možnosti studia v zahraničí, využití jazyka na dovolené a jako prostředek k poznávání jiných kultur
11. 69 procent z těch, kteří hovoří jedním cizím jazykem, užívá tento jazyk zřídka, 24 procent z nich denně či téměř denně
12. překlady z cizího jazyka považují respondenti za potřebné především v oblastech zdraví, bezpečnost, vzdělání a učení, dále hledání práce, kontakt s institucemi EU, přístup k veřejné správě a pro volnočasové aktivity (televize, kino, četba)

EUROLINGVISTICKÉ AKTIVITY

Jazyková a vzdělanostní politika EU pokulhává za politickou a ekonomickou integrací Evropy, na jejíž řešení měla EU několik relativně klidných desetiletí. Pokud se Evropané sami nebudou s EU identifikovat, považovat ji za svou, pak nelze počítat s úspěchem ani v této oblasti. Nedá se říci, že by se vytvořil pocit vzájemné celoevropské sounáležitosti, jak ukazují průběžné výsledky výzkumu, např. *Eurobarometer 2007*, s. 26 – 28. Řada Evropanů má obavy ze ztráty identity ve prospěch EU a cítí, že je ohrožena ta nejvyšší hodnota – jejich národní identita, již tvoří především jejich jazyk, původ, tradice, náboženství a historie (Reinhold, 1992, s. 249).

Moderní proces integrace začal ekonomickou integrací. Další rozšiřování EU v několika vlnách s sebou přineslo problémy růstu především ekonomického a politického charakteru, které negativně působí na vytvoření společného pocitu identifikace s EU. Objevily se problémy i v oblasti vzdělanostní politiky a kultury – např. otázka vícejazyčnosti, úředních, pracovních a jednacích jazyků v EU (srov. Ammon, 2006, s. 320 – 338). Ulrich Ammon vidí nebezpečí působení angličtiny jako pracovního jazyka EU v jejím působení navenek, protože nepochybně omezuje funkce ostatních velkých jazyků, o malých ani nemluvě. Politická a ekonomická integrace

dosáhla vysokého stupně, zatímco o vytvoření nějakého pocitu sounáležitosti s EU nemůže být ani řeči. Vznik pocitu sounáležitosti je podmíněn jednak tím, že budeme klást důraz na takové tradice, systémy a charakteristiky, které jsou univerzální a které mohou vzbudit v Evropanech tento pocit při současném zachování lokálních i národních rozdílů. Takový cíl si klade i eurolingvistika (srov. Schoibl, 2000, s. 15 n.).

Norbert Reiter (1999) charakterizuje eurolingvistiku jako vědu o společných znacích evropských jazyků. Tzv. *Puškinský manifest* z roku 1999 představuje program eurolingvistického zkoumání ve dvaceti tezích a stanovuje jeho priority: v centru pozornosti stojí vícejazyčný jednotlivec, ale současně i jazyková a kulturní divergence či konvergence, která vznikla pod vlivem vícejazyčnosti: „linguistische und kulturelle Divergenz oder Konvergenz, die durch den Einfluss von Mehrsprachigkeit entstanden ist“ (Puškinský manifest, teze 1, 2, 1999, s. 1). Další část tezí se zabývá významem jazykových univerzálií a europeismů, které mohou zásadně přispět k vybudování pocitu sounáležitosti. Autoři chápou eurolingvistiku jako politickou disciplínu, která má působit proti národně orientovaným tendencím v jazykovědě (Puškinský manifest, teze 9, 1999, s. 2). Eurolingvistika je podle něho integrální součást nového interdisciplinárního zaměření europeistiky, jejímž cílem je podpora proevropsky orientovaného vzdělávacího programu od základního po univerzitní vzdělání pro mladé Evropany: „Eurolinguistik... ist ein integrierter Teil einer neuen interdisziplinären Ausrichtung der Europäistik mit dem Ziel, von der Grundschule bis hin zur Universität ein Europa-orientiertes Programm zur Ausbildung junger Europäer zu fördern“ (Puškinský manifest, teze 13, 1999, s. 3).

Eurolingvistické aktivity na mezinárodním poli a v interdisciplinárních souvislostech reprezentuje, koordinuje a podporuje mezinárodní eurolingvistická organizace ELA. Vychází přitom z *Puškinského manifestu* a za nejdůležitější cíle považuje studium multilingvalismu a glottogenezi, studium jazykových kontaktů a společného evropského dědictví, studium typologie jazyků, studium malých jazyků v kontaktu/konfliktu s velkými jazyky Evropy i mimo ni, globální eurolingvistiku, podporu multilingválních programů pro studium jazyků a nových vzdělávacích programů.

Europeistika jako soubor věd o Evropě spolu s eurolingvistikou nabízejí nové možnosti výzkumu evropských jazyků. Jejich vznik byl inspirován pokračující evropskou integrací, která dosáhla určitých úspěchů v oblasti ekonomické a politické, ale značně zaostává povědomí Evropanů o sounáležitosti jazykové a kulturní. Přínosem nových disciplín by mohlo tedy být zavedení nového systému celoevropského vzdělávání s důrazem na chápání souvislostí historických, jazykových, kulturních aj. v rámci Evropy jako základního předpokladu pro vytvoření pocitu sounáležitosti s ostatními Evropany bez ztráty své vlastní národní identity.

Důraz eurolingvistiky na hledání společných znaků jednotlivých evropských jazyků lze sledovat na základním zaměření současného výzkumu, který se orientuje ve značné míře na europeismy a jazykové univerzálie evropských jazyků a jehož výsledky jistě napomůžou k snazšímu osvojování cizích jazyků a tím k naplnění cílů

proklamované triglosie. V této souvislosti se jako zajímavý jeví projekt Erharda Stellera *EuroLSJ*, který na základě europeismů a univerzálií konstruuje jazyk *Europäisch/evropština*, jazyk sice umělý, ale sestavený na základě korpusu současných europeismů (viz Steller, 2007/2013). Nedá se samozřejmě předpokládat, že by se mohl stát novou lingua franca a sesadit tak z pomyslného trůnu angličtinu, a ani v konkurenci s esperantem by neměl naději na úspěch. Tento hypotetický konstrukt může lépe ukázat společné evropské kořeny jazyků a pomoci jak lepšímu porozumění evropským jazykům, tak přispět k snazšímu pochopení struktury evropských jazyků a napomoci jejich osvojování.

Jiný a podstatně realističtější projekt pro usnadnění studia cizích jazyků vypracovala výzkumná skupina EuroCom. Jedná se o metodu, jak účinně podpořit receptivní zvládnutí cizích jazyků na základě postupného poznávání struktur jazyků tří základních jazykových rodin EU (románské, germánské a slovanské) pomocí aplikace tzv. sedmi sít. Těchto sedm kroků postihuje zásadní společné znaky a rozdíly jednotlivých jazyků a umožňuje mluvčím jednoho jazyka příslušné jazykové rodiny porozumět i jazykům ostatním. Metoda tak může snížit časovou i finanční náročnost osvojení si dalšího cizího jazyka a přispívá ke zvýšení porozumění příbuzným jazykům.

ZÁVĚR

Mnohojazyčnost jako základní princip jazykové politiky EU nabývá s rostoucím počtem členských států EU stále na větším významu. Jedním ze zásadních problémů, které musí EU řešit, je otázka nastavení jazykového režimu uvnitř orgánů a institucí EU, aby Unie zůstala akceschopná a současně respektovala oprávněné jazykové nároky členských zemí. Vyrůstající finanční náročnost zajištění jazykového režimu, současná ekonomická recese a další rozšiřování EU s sebou přináší i jazykové konflikty. Jazyková společenství, zvyklá v předchozích letech na silnou pozici, pomalu ztrácejí na významu (němčina – např. i přes nejvyšší počet mluvčích v EU, francouzština již přišla o svůj status jazyka diplomacie a její význam klesá i přes frankofonní zázemí institucí EU) ve prospěch angličtiny, což začíná vyvolávat neshody nejen uvnitř Unie, ale i navenek. Řada zemí má ochrannářské protianglické zákony omezující užívání angličtiny na jejich území – např. protianglický Loi Toubon ve Francii. Podobně došlo k nové definici jazykové politiky a vytvoření nového jazykového zákona v nových členských zemích. Např. na Slovensku – po rozpadu ČSR se Slovenská republika definuje jako monolingvální stát založený na etnickém principu (Dolník, s. 124). V České republice proběhlo několik neúspěšných pokusů o schválení nového jazykového zákona. Jako monolingvální stát založený na občanském principu považuje ČR explicitní jazykovou regulaci za redundantní. Po roce 1993 (rozdělení Československa na dva samostatné státy – Českou a Slovenskou republiku) je česká jazyková politika pasivní a jazyková regulace je pouze nepřímá, tj. je obsažena v dílčích právních předpisech (Velčovský, 2011, s. 19 – 20).

V EU se objevují hlasy volající po spravedlivější redistribuci zisků, po skutečné rovnosti a spravedlnosti jazykové politiky Unie. Jazykový režim *English only* totiž značně zvýhodňuje rodilé mluvčí (a potažmo finančně i Spojené království) na trhu s jazykovými službami oproti mluvčím ostatních jazyků. Z těchto důvodů se objevují více či méně reálné reformní návrhy, které doporučují často bez bližší analýzy podmínek zavedení a následků takových změn různé varianty spravedlivějších řešení, ať už jde o princip rotace pracovního jazyka podle předsedy Evropské komise, zavedení esperanta (s nímž není spojen žádný členský stát, a proto jako nejspravedlivější a finančně nejlevnější verzi), setrvání v režimu angličtina – francouzština – němčina, zavedení trojice jazyků dle tří hlavních jazykových rodin (germánská – angličtina, románská – francouzština, slovanská – polština?). S tím, který scénář bude do budoucna v Unii uplatněn, úzce souvisí jazyková politika Unie navenek, ale samozřejmě i jazyková politika jednotlivých členských států, především výuka cizích jazyků a tudíž i praktické naplnění Unii proklamované triglosie. Podle posledního šetření *Barometer 2012* sice občané EU považují jazykovou vybavenost za důležitou, ale jejich ochota věnovat se studiu jazyků je nízká – počet občanů mluvících jedním cizím jazykem narostl od posledního šetření jen ve třech státech Unie, v pěti poklesl. Sice klesá počet občanů nepoužívajících cizí jazyk, ale cca 16 procent občanů se nikdy cizí jazyk neučilo a nehodlá to změnit ani do budoucna.

Po roce 2004 se Unie rozšířila o další velkou jazykovou rodinu – poprvé se mezi unijními jazyky objevily jazyky slovanské. Bude-li rozšiřování pokračovat dále na jih a východ (asociační dohoda s Ukrajinou, Republikou Moldova a Gruzii, dále Evropská komise doporučila přidělit Albánii statut kandidátské země a v obdobné situaci jsou i další balkánské země a Turecko), je možno očekávat další diskuse nad užíváním pracovních jazyků v unijních orgánech. Zda ovšem dojde k nějaké větší změně, na to si musíme počkat. Další problémy přináší destabilizace politické situace, kdy se Evropa soustřeďuje na řešení přílivu uprchlíků z Asie a Afriky, jež bude třeba v budoucnosti integrovat do evropské společnosti jak ekonomicky a politicky, ale také co se týče kultury a jazyka. Rostoucí neshody mezi členskými státy nejen v otázce praktické politiky multiligvismu, ale nyní především v řešení uprchlické krize hrozí roztržkou, která by mohla vést k definitivnímu rozpadu nejen Schengenského prostoru, ale i EU.

Bibliografie

ABRAMS, Daniel, M. – STROGATZ, Stephen, H.: Modelling dynamics of language death. In: *Nature Journal* 2003, 424, s. 900. Dostupné na: <http://dmabrams.esam.northwestern.edu/pubs/Ab-rams%20and%20Strogatz%20-%20Modelling%20the%20dynamics%20of%20language%20death%20-%20Nature%202003.pdf>.

Aktivita skupiny EuroCom. Dostupné na: <http://www.eurocomresearch.net>.

AMMON, Ulrich: Language conflicts in the European Union. In: *International Journal of Applied Linguistics*, 2006, Vol. 16, Nr. 3, Blackwell, s. 319 – 330.

- CRYSTAL, David: *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press 2002. 188 s.
- CRYSTAL, David: English as a global language. In: *The Cambridge encyclopaedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press 2003, s. 130 – 141.
- Das Pushkin-Manifest. Dostupné na: http://www.linguistik-online.de/1_01/Ureland.html.
- DE SWAAN, Abram: *Words of the World: The Global Language System*. Oxford: Blackwell 2001. 272 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyková politika a európska integrácia. In: *Studia Academica Slovaca* 32. Bratislava: Stimul 2003, s. 123 – 131.
- EU indikator of language knowledge. Dostupné na: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre1_en.asp.
- Eurobarometer 2007. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer/fe_2007_en.htm.
- EuroCom, Die sieben Siebe. Dostupné na: <http://www.cea.ulg.ac.be/eurocomgerm/eurocom/index.php>.
- Europeans and their languages. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf (accessed June 9, 2014).
- First European survey on language competencies – final report. Dostupné na: http://ec.europa.eu/languages/policy/strategic-framework/documents/language-survey-final-report_en.pdf.
- FISHMAN, Joshua A. (ed.): *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters 2001. 503 s.
- FLOCHON, Bruno: L'espéranto. In: *Langues: une guerre à mort*. Ed. G. Gauthier, Panoramiques, s. 89 – 95. Dostupné na: <http://www.meddyson.com/2011/09/09/esperanto-is-much-easier-to-learn-than-other-languages/2000>.
- GRADDOL, David: *The Future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century*. London: The British Council 2000. Dostupné na: <http://www.britishcouncil.org/learning-elt-future.pdf>.
- GRIN, François: The economic value of multilingualism: private, social, and macroeconomic perspectives. 2009. Dostupné na: http://webcast.ec.europa.eu/eutvadmin/preview/preview_conference?viewConference=8093&portal.id=1.
- GRIN, François: *L'enseignement des langues étrangères comme politique publique*. 2005. Dostupné na: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/054000678-l-enseignement-des-langues-etrangeres-comme-politique-publique>.
- Jazyková politika v členských zemích EU a její potenciální konflikt s komunitárním právem. 2002. Dostupné na: <http://www.europeum.org/cz/integrace/34-integrace--12/835-jazykova-politika-v-clenskych-zemich-eu-a-jej-potencialni-konflikt-s-komunitarnim-pravem>.
- Key data on education in Europe 2012. Dostupné na: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134en.pdf.
- KLOSS, Heinz: *Types of Multilingual Communities. A Discussion of Ten Variables*. Sociological Inquiry 36. 1966, s. 135 – 145.
- KLOSS, Heinz: *The American Bilingual Tradition. Language in Education*. Washington: Newbury House 1977. 443 s.
- MINCER, Jacob, A.: *Schooling, Experience and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research 1974. Dostupné na: <http://www.nber.org/chapters/c3685.pdf>.
- NISSL, Sandra: *Die Sprachenfrage in der Europäischen Union: Möglichkeiten und Grenzen einer Sprachenpolitik für Europa*. München: Herbert Utz Verlag 2011. 336 s.
- PLOQUIN, Françoise: *Esprit de famille*. In: *Le monde diplomatique* 01. 2005, s. 22 – 23.
- Promoting language learning and linguistic diversity. An action plan 2004-2006. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:en:PDF51>.

Pushkin Manifesto/Das Pushkin-Manifest. Dostupné na: http://www.linguistik-online.de/1_01/Ureland.html.

REINHOLD, Gerd (ed.): Soziologie-Lexikon, München: Oldenbourg 1992. 764 s.

REITER, Norbert (ed.): Eurolinguistik – Ein Schritt in die Zukunft. Wiesbaden: Harrassowitz 1999. 251 s.

SCHIFFMAN, Harold, F.: Linguistic Culture and Language Policy. New York: Routledge 1996. 364 s.

SCHOIBL, Angela: Zur Bedeutung der kulturellen Identität für den europäischen Integrationsprozess. Salzburg. Manuskript 2000. s. 5 – 27.

Spezial Eurobarometer 386 2012, Die europäischen Bürger und ihre Sprachen 2012. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

STELLER, Erhard: Wörterbuch der europäischen Sprache: LSJ Europäisch – Deutsch – Herkunft. Norderstedt: Books on Demand 2007. 72 s.

STELLER, Erhard: LSJ Europäisch. 2013. Dostupné na: www.eurolsj.eu/EuroLSJ-Artikel2013.pdf.

URELAND, Sture (ed.): Studies in eurolinguistics. Vol.1, Convergence and divergence of European languages. Berlin: Logos 2003. 485 s.

VAN PARIJS, Philippe: Linguistic Justice for Europe and for the World, Oxford: Oxford University Press 2011. 320 s.

VELČOVSKÝ, Václav: Typologie jazykové politiky (s příklady z historie existence češtiny ve vícejazyčném státě). In: Language, Communication, Information. I. Koutný, P. Nowak (eds.) 6/2011, s. 15 – 22.